

เหตุผลที่ชาวนบพจังหวัดน่านใช้การคุมกำเนิด: การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

โยธิน แสงวงศ์*

บทนำ

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2513 รัฐบาลได้ประกาศนโยบายประชากร และส่งเสริมให้มีการวางแผนครอบครัวโดยสมัครใจ ซึ่งมีโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ กระทรวงสาธารณสุขเป็นหน่วยงานหลักในการรณรงค์และส่งเสริม ปัจจุบันภาวะเจริญพันธุ์ในประเทศไทยลดลงอย่างรวดเร็ว โดยพบว่าการลดลงนี้เกิดขึ้นทั้งในเขตเมืองและเขตชนบท ในเขตชนบทการลดลงคิดตามสัดส่วนแล้วมีอัตราสูงกว่าในเขตเมืองเสียอีก ทั้งนี้เนื่องจากความกดดันด้านความยากจนตามทฤษฎีของมัลธัส ประกอบกับการกระจายบริการวางแผนครอบครัว ซึ่งเข้าถึงประชาชนอย่างจริงจัง และการให้บริการที่มีอยู่ทั่วถึงตลอดจนเป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไป (อภิชาติ จำรัสฤทธิ์รักษ์ และพิรสิทธิ์ คำนวนคิดปี, 2525)

ปัจจุบันประเทศไทยมี 73 จังหวัด ในแต่ละจังหวัดจะมีอัตราการใช้คุมกำเนิดของประชากรสูงต่ำแตกต่างกันขึ้นอยู่กับระดับการยอมรับการใช้คุมกำเนิด และการกระจายตัวของสถานที่ให้บริการ นอกจากนี้ก็ขึ้นอยู่กับความเชื่อนิยมประเพณีของแต่ละท้องถิ่นด้วย

จังหวัดน่าน เป็นจังหวัดที่มีสถิติผู้ใช้คุมกำเนิดสูงที่สุดในประเทศไทยติดต่อกันมาหลายปี จากสถิติรายงานประจำปีที่แสดงถึงอัตราการใช้คุมกำเนิดของหญิงวัยเจริญพันธุ์ที่แต่งงานแล้ว และกำลังอยู่กับสามีของฝ่ายวิจัยและประเมินผล โครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ ในสิ้นปี พ.ศ.2528 มีอัตราผู้ใช้คุมกำเนิดร้อยละ 78.3 และเมื่อสิ้นปี พ.ศ.2529 ก็มีอัตราผู้ใช้คุมกำเนิดร้อยละ 80.7 ซึ่งเป็นอัตราคุมกำเนิดของจังหวัดที่

* สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ศาลายา นครชัยศรี นครปฐม 73170

สูงที่สุดในประเทศไทยเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่น ๆ

ด้วยเหตุผลที่จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่ค่อนข้างยากจนในภาคเหนือ และเป็นจังหวัดที่มีบัตรสงเคราะห์ผู้ป่วยรายได้น้อยมากที่สุดในประเทศไทย มีสภาพทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดประกอบด้วยที่สูงซึ่งเป็นภูเขามากกว่า 3 ใน 4 ของพื้นที่จังหวัด มีอดีตซึ่งเกี่ยวข้องกับภาวะทางการเมือง เป็นพื้นที่ที่มีการต่อสู้ระหว่างฝ่ายทางราชการพลเรือน ทหาร กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งน่าจะเป็นอุปสรรคต่อการส่งเสริมงานทางด้านการวางแผนครอบครัว แต่ในทางกลับกันจังหวัดนี้กลับมีอัตราผู้ใช้คุมกำเนิดสูงที่สุดในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้บริการจากแหล่งที่ให้บริการโดยองค์กรของรัฐ ดังนั้นจึงเป็นจุดสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาถึงเหตุผลที่ชาวชนบทจังหวัดน่านใช้การคุมกำเนิด

อนึ่ง เมื่อพิจารณาถึงการวิจัยทางด้านการยอมรับ และใช้วิธีคุมกำเนิดที่ผ่านมา มักจะศึกษาในเชิงปริมาณ แสดงค่าการยอมรับและการรับบริการเป็นค่าสถิติได้ศึกษาในทางลึก เพื่อหารายละเอียดที่เป็นเหตุผลอธิบายถึงทำไมจึงใช้การวางแผนครอบครัว และคุมกำเนิด การวิจัยในครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาเฉพาะเนื้อหาข้อมูลที่เป็นเหตุผลในแนวลึก เพื่ออธิบายถึงการใช้และการยอมรับการคุมกำเนิดของประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการนำเสนอ เพื่อพัฒนางานทางด้านการส่งเสริมการให้บริการวางแผนครอบครัวไปสู่ประชาชนในพื้นที่ที่ยังคงมีอัตราคุมกำเนิดที่ต่ำอยู่ในประเทศ ซึ่งเป็นการส่งเสริมในการหามาตรการอีกทางหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงเหตุผลที่ใช้การคุมกำเนิดของประชากร
2. เพื่อศึกษาถึงการรับบริการ สถานที่รับบริการ และความสะดวกในการใช้บริการวางแผนครอบครัว
3. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่กำหนดให้ประชากรในชนบทจังหวัดน่าน เลือกใช้วิธีคุมกำเนิดบางวิธี เช่น ยาเม็ด ยาฉีด ใสห่วง หมันหญิง และหมันชาย

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ได้มีการอธิบายถึงการเปลี่ยนแปลงความต้องการจำนวนบุตรของคู่สมรสว่า มีเหตุผลเนื่องมาจากเมื่อสุขภาพของประชากรดีขึ้น อัตราตายของทารกลดลง คู่สมรสจึงมั่นใจที่จะมีบุตรจำนวนน้อยลง โดยไม่ปรารถนาที่จะมีบุตรไว้เผื่อตาย ประกอบกับการที่มีครอบครัวขนาดเล็กจะช่วยประหยัดค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตร ซึ่งจะมีผลกระทบไปสู่การกำหนดให้คู่สมรสสามารถยกฐานะทางเศรษฐกิจ และสังคมได้ดีขึ้น (Freedman, 1965) ในทำนองเดียวกัน คำอธิบายว่า การที่คู่สมรสมีขนาดครอบครัวที่เล็กลงนั้น มีผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ เมื่อสังคมมีการพัฒนาและมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสมัยใหม่มากขึ้น ค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงดูบุตรแต่ละคนจะเพิ่มขึ้นเพราะค่าครองชีพสูง ดังนั้น คู่สมรสจึงต้องการมีบุตรจำนวนน้อยและประสงค์ที่จะให้การศึกษา สร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตครอบครัว และบุตรให้ดีที่สุด (Kocher, 1978) Berent ได้เสนอแนวคิดว่า ขบวนการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ทำให้มนุษย์มีความต้องการที่จะเป็นเจ้าของทรัพย์สินต้องการออมทรัพย์ และต้องการที่จะทำให้อยู่ได้เพิ่มขึ้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะสามารถหาได้ง่าย ถ้าครอบครัวมีบุตรไม่มากนัก จะพิจารณาได้ว่าครอบครัวขนาดเล็ก สามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ดีกว่าครอบครัวที่มีสมาชิกจำนวนมาก (อ้างใน พิมลพรรณ อิศรภักดี, 2526) นอกจากนี้ยังผู้อธิบายถึงผลกระทบของปัจจัยทางเศรษฐกิจต่อภาวะเจริญพันธุ์ว่า ฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ปัจจัยการผลิตจะเป็นตัวกำหนดให้ ครอบครัวมีความประสงค์ที่จะมีครอบครัวขนาดเล็กลง (เทียนฉาย กิระนันท์, 2526) และในทำนองเดียวกัน Enke ก็อธิบายถึงการตัดสินใจในการมีบุตรและการคุมกำเนิดว่า เพื่อให้เหมาะสมกับความจำกัดต่าง ๆ เพื่อคงไว้ซึ่งมาตรฐานการครองชีพ เช่น ขนาดที่ดิน ทุนการผลิตและเพื่อที่จะหลีกเลี่ยงจากสภาวะความยากจน โดยเชื่อว่า การมีบุตรมากจะนำมาซึ่งความยากจน จึงทำให้คู่สมรสตัดสินใจใช้การคุมกำเนิด (อ้างใน ศุภวัณย์ พลายน้อย, 2530) ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดของกลุ่ม Neo-Malthus ที่ได้กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาการเพิ่มประชากรว่าจะต้องใช้วิธีการคุมกำเนิด ซึ่งเป็นวิธีที่ดีที่สุดที่จะสามารถชะลอการเพิ่มประชากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อมาแนวความคิดนี้ก็มีผลไปสู่นโยบายประชากร

ของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก (อ้างใน อภิชาติ จำรัสฤทธิ์วงศ์ และพิมพ์พรณ อิศรภักดี, 2526)

วิธีการวิจัยและแหล่งที่มาของข้อมูล

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) โดยวิเคราะห์จากข้อมูลของโครงการวิจัย เรื่อง The Impact and Efficiency of the Family Planning Program in Thailand : Phase II ในส่วนของการศึกษาประเด็น เรื่อง In-depth Study of the Factors Affecting the Efficiency of Thailand's Family Planning Program โดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการวางแผนครอบครัวและผู้รับบริการ อันได้แก่ ประชาชนในชนบทของจังหวัดน่าน วิธีการรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) และการสัมภาษณ์กลุ่มย่อย (Small Groups Discussion) กับผู้ให้ข้อมูลในระดับต่าง ๆ ต่อไปนี้

ก. ผู้ให้ข้อมูลในระดับจังหวัด ประกอบด้วย

1. นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัด
2. ผู้อำนวยการสำนักงานส่งเสริมวิชาการและบริการสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
3. หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมสุขภาพและงานวางแผนครอบครัว สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด
4. นายแพทย์หัวหน้าฝ่ายเวชกรรมสังคม โรงพยาบาลประจำจังหวัด
5. หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมสุขภาพและงานวางแผนครอบครัว โรงพยาบาลประจำจังหวัด

ข. ผู้ให้ข้อมูลในระดับอำเภอ ประกอบด้วย

1. นายแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลประจำอำเภอ
2. สาธารณสุขอำเภอ

3. ผู้ช่วยสาธารณสุขอำเภอ

4. หัวหน้าฝ่ายส่งเสริมสุขภาพและงานวางแผนครอบครัว โรงพยาบาล
ประจำอำเภอ

ก. ผู้ให้ข้อมูลในระดับตำบล ได้แก่ พยาบาล ผดุงครรภ์ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข
หรือพนักงานอนามัยที่ประจำสถานีอนามัยในระดับตำบล

ง. ผู้ให้ข้อมูลในระดับหมู่บ้าน ได้แก่ อสม. และ ผสส. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน
ตลอดจนประชากรในหมู่บ้านชนบทของอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัดน่านที่เป็นเพศชาย
(หัวหน้าครอบครัว) และสตรีวัยเจริญพันธุ์ที่แต่งงานแล้วซึ่งกำลังอยู่กับสามี

ผลการศึกษาจากข้อมูลในเชิงคุณภาพ

จากการศึกษาในครั้งนี้ วิเคราะห์แยกอธิบายตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้
ดังนี้ คือ

ก. เหตุผลที่ใช้การคุมกำเนิดของประชากร พบว่า มีเหตุผลเนื่องมาจากสาเหตุหลาย
ประการ ดังต่อไปนี้

1. ที่ดินทำกินมีน้อยและมีจำกัด ด้วยเหตุผลที่จังหวัดน่านเป็นจังหวัดที่มี
พื้นที่ราบน้อย ที่ดินทำกินส่วนใหญ่เป็นที่เนินเขาหรือที่ราบเชิงเขา เกษตรกรทำการ
เพาะปลูกบนไหล่เขา จึงเป็นข้อกำหนดให้มีที่ดินทำกินน้อย ซึ่งส่งผลกระทบไปถึง
การประกอบอาชีพและการหาเลี้ยงครอบครัว ดังนั้นถ้ามีครอบครัวขนาดใหญ่ หรือมี
บุตรมากผลผลิตจะไม่เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน และจะมีผลกระทบไปสู่
อนาคตของบุตรในภายหลัง จึงทำให้เลือกใช้การคุมกำเนิดเพื่อจำกัด ขนาดครอบครัว
ดังเช่นบทสนทนาที่กล่าวไว้ว่า

“พื้นที่ทำกิน มีน้อย อยู่บนดอย บนเนิน ส่วนมากก็เหตุผลนี้
แหละครับที่เขาตัดสินใจคุมกำเนิดกันคือ พื้นที่มันมีจำกัด ต้องแย่ง
กันทำมาหากิน”

“เหตุผลที่เขาวางแผนครอบครัวกันมาก เพราะมันเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ความยากจนนี้อันดับหนึ่งเลย ส่วนมากมีที่ดินทำกินไม่เพียงพอ บางคนไม่มีเลยต้องไปอาศัยคนอื่น โดยเฉลี่ยจะมีครอบครัวละ 2 ไร่ เขาจึงสนใจคุมกำเนิดกันมาก”

2. เพื่อความสะดวกสบายในการทำงาน การเลี้ยงดูและการประกอบอาชีพการมีบุตรเพียง 2-3 คน ประชากรในชนบทจังหวัดน่านคิดว่า จะก่อให้เกิดความสะดวกสบายในการทำงานและการประกอบอาชีพ เพราะไม่ต้องเสียเวลาในการเลี้ยงดูบุตรมากดังบทสนทนาต่อไปนี้

“มีลูกมาก มันลำบาก เดี่ยวจะไม่มีเวลาทำงาน ต้องเลี้ยงลูก มันเกะกะ มือเท้าไปหมด”

“การมีลูกน้อยนี้ พ่อ-แม่ ไม่ได้รับภาระหนัก แต่ก่อนครอบครัวหนึ่ง ๆ ต้องไปหารับจ้างมาเลี้ยงลูก เดี่ยวนี้ไม่ต้องไปหารับจ้าง ทำกินก็พอเพียงในครอบครัว การทำมาหากินก็เบาหน่อย แต่ก่อนต้องไปหารับจ้างเพิ่ม เดี่ยวนี้มีลูกน้อยทำไร่ อย่างเดียวก็พอเลี้ยงได้ เดี่ยวนี้หากงานรับจ้างเกือบไม่มีเลย เขาคู่มากำหนดกันมากเพราะเขาหวังว่าจะได้ผ่อนภาระการเลี้ยงเด็กต่อไป คือหวังความสะดวกสบายในอนาคตนะครับ”

3. เพราะภาวะเศรษฐกิจที่เป็นตัวกำหนดให้ครอบครัวประหยัดรายจ่ายการมีชีวิตอยู่ของชาวเขาชนบทในทุกวันนี้ พึ่งตลาดมากกว่าพึ่งธรรมชาติ การดำรงชีวิต วัฏจักรของการจับจ่ายใช้สอยจากระบบตลาด ได้เป็นวิถีหลักอันหนึ่งในการดำรงคงอยู่ของแนวชีวิต ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงต้องใช้สอยไปกับการบริโภค รายได้ที่ได้เป็นตัวแทนเงินจากการขายราคาสินค้าหรือผลผลิตได้ไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย ราคาขึ้นลงไม่แน่นอนจึงเปรียบได้ราวกับว่า ภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดอันหนึ่งให้ประชาชนชาวชนบทประหยัดรายจ่ายในครอบครัว โดยวิธีทางที่จะประหยัดรายจ่ายให้ได้มากที่สุด ก็คือการจำกัดขนาดครอบครัวโดยยึดแนวคิดที่ว่า มีลูกมากจ่ายมาก ดังเช่น คำตอบต่อไปนี้

“ถ้าไม่คุมกำเนิดมีลูกมาก ชาวบ้านเขาก็จะว่ากล่าวคุณคุณว่า มีลูกมาก ถ้าลูกเกิดมาแล้วจะให้ลูกกินอะไร จะเอาอะไรเลี้ยง”

“ถ้าพูดถึงรายได้นะครับ ปีหนึ่งก็ในราวปีละ 2,000-3,000 บาท ถ้ามีลูกน้อยลง รายได้มันก็เพิ่มขึ้นครับ แต่ก่อนคิดเฉลี่ยแล้วได้ในราวปีละ 1,000 บาทกว่าแค่นั้น มีลูกมากก็แย่งกันกินครับ”

4. ไม่ต้องการมีบุตรมากกว่า 2 คน ในการศึกษาครั้งนี้พบว่า ชาวชนบทจังหวัดน่าน ส่วนมากไม่ต้องการมีบุตรมากกว่า 2 คน และจะใช้วิธีคุมกำเนิดชนิดถาวร(หมันหญิงหรือหมันชาย) ในกรณีไม่ต้องการบุตรเพิ่มอีก และสำหรับช่วงห่างระหว่างบุตรคนที่ 1 กับคนที่ 2 ที่นิยมเว้นช่วง โดยใช้วิธีคุมกำเนิดชนิดชั่วคราว ดังเช่นคำตอบต่อไปนี้

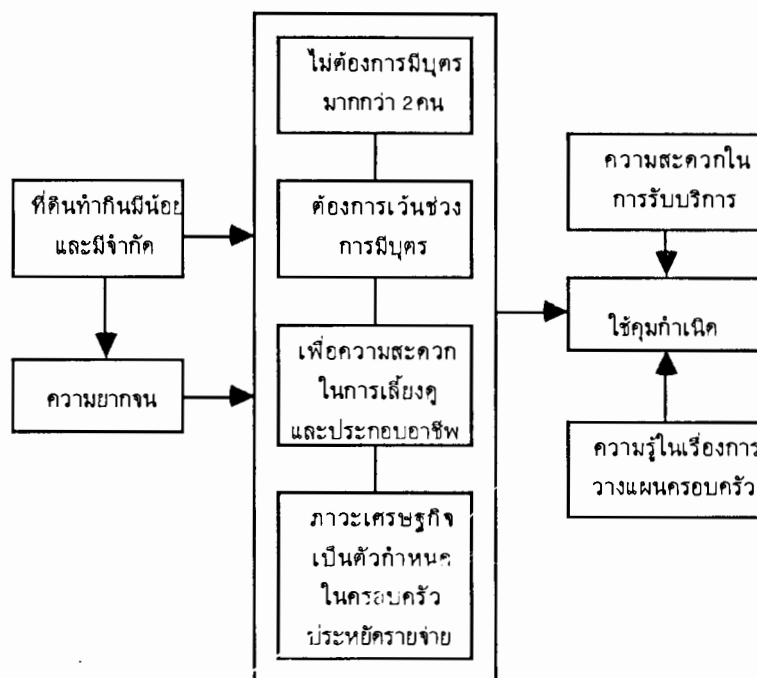
“เหตุผลที่เขาต้องการมีลูก 2 คน เพราะว่าพื้นที่มันคับแคบ คือ คิดเฉลี่ยแล้ว ครอบครัวหนึ่งประมาณ 5 ไร่ เพราะพื้นที่ในเขตนี้มันเป็นภูเขา เป็นคอก พื้นที่ราบมีน้อย ถ้ามีลูกเยอะไม่รู้จะทำมาหากินที่ไหน บางคนได้ลูกหญิง 1 คน อยากได้ลูกชายอีก 1 คน แต่พอออกมาเป็นหญิงก็มีแค่นั้น หญิง 2 คนก็ทำมันเลย”

5. ต้องการเว้นช่วงการมีบุตร ชาวชนบทจังหวัดน่านทราบว่า เมื่อต้องการเว้นช่วงการมีบุตรจะใช้วิธีคุมกำเนิดชั่วคราว และถ้าต้องการบุตรเพิ่มก็จะมีคุมกำเนิดดังเช่น บทสนทนาที่อธิบายไว้ว่า

“ที่เขาวางแผนครอบครัวกันเพราะป้องกันไม่ให้ลูกเกิด เขาเข้าใจในเรื่องการวางแผนครอบครัว เขารู้ตั้งแต่วัยเด็กแล้ว ไม่อยากมีลูกมาก ชอบการมีลูกห่าง แต่ก่อนเด็กเล็กเยอะแยะ เดียวนี้ไม่มีแล้วครับ เดียวนี้หนุ่ม ๆ สาว ๆ ที่เขาแต่งงานกันใหม่ ๆ เขาก็คุมกำเนิดกันก่อน เพราะว่ามันยังปรับตัวไม่เข้ากัน คือ ตั้งตัวไม่ทัน ถ้ามีลูกแล้วจะลำบาก”

“ทุกวันนี้เขาจะนิยมมีลูกน้อย เช่น เกิดมาแล้ว 1 คน พวกผู้หญิงเขาก็จะกินยาสัก 2-3 ปี แล้วปล่อยให้ประมาณ 5 ปี จึงค่อยมีอีก 1 คน คือปล่อยให้เด็กโตก่อนแล้วมีอีกคน”

แผนภูมิที่ 1 แสดงเหตุผลของการใช้คุมกำเนิด

ข. การรับบริการ สถานที่รับบริการ และความสะดวกในการใช้บริการวางแผนครอบครัว

ดังกล่าวไว้ในตอนต้นว่า พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดน่านเป็นภูเขาประมาณ 3 ใน 4 ของพื้นที่ทั้งหมด เมื่อพิจารณาแล้วสภาพทางภูมิศาสตร์น่าจะเป็นอุปสรรคต่อการรับบริการ แต่ในปัจจุบันการให้บริการได้กระจายไปสู่ผู้รับบริการอย่างทั่วถึง โดยอาศัยหน่วยงานของทางราชการและเอกชนต่าง ๆ ช่วยเหลือ เช่น ทหาร ต.ช.ด. ศูนย์สงเคราะห์ชาวเขา สำนักงานสาธารณสุขชุมชน นักสอนศาสนา สถานีอนามัย และมีอาสาสมัครสาธารณสุข ซึ่งเป็นแกนนำในหมู่บ้านให้บริการจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิด ยิ่ง

เพิ่มความสะดวกในการรับบริการ ประกอบกับจังหวัดน่านเคยเป็นพื้นที่ทางยุทธการ แทรกซึม การชักนำประชาชนโดยเหตุผลทางการปฏิบัติการจิตวิทยาให้ใช้การคุมกำเนิดก็ได้ผลดี เพราะประชาชนตระหนักดีอยู่แล้วในเรื่องความยากจน จึงใช้การคุมกำเนิดมาก และมีหน่วยงานเผยแพร่ความรู้ ข่าวสารเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว ไปสู่ประชาชนมาก จึงช่วยให้ประชาชนเข้าใจและเลือกใช้การคุมกำเนิดในที่สุด ดังเช่น บทสนทนาที่กล่าวถึงการให้และรับบริการว่า

“การวางแผนครอบครัวเราได้ผลดีเพราะว่าเราได้อาศัย ผสส. อสม. ร่วมด้วย อันนี้เป็นแกนนำดีมาก สถานีอนามัยมีทุกตำบล และเราก็มีการตั้งสำนักงานสาธารณสุขชุมชน โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ห่างไกลมาก สภาพทางภูมิประเทศก็เป็นอุปสรรคมาก แต่ก็ได้พวกทหาร ต.ช.ค.ในพื้นที่ที่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถเข้าถึงได้ช่วยแจกยาเม็ด แต่ก่อนมีพื้นที่สีแดง สีชมพู ต.ช.ค. ทหารก็ช่วยจ่ายยาคุม”
 “รับยาคุมที่อนามัยค่ะ หรือที่ ผสส. อสม. ก็ได้”

ก. องค์ประกอบที่กำหนดให้ประชากรในชนบทจังหวัดน่านเลือกใช้วิธีคุมกำเนิดบางวิธี

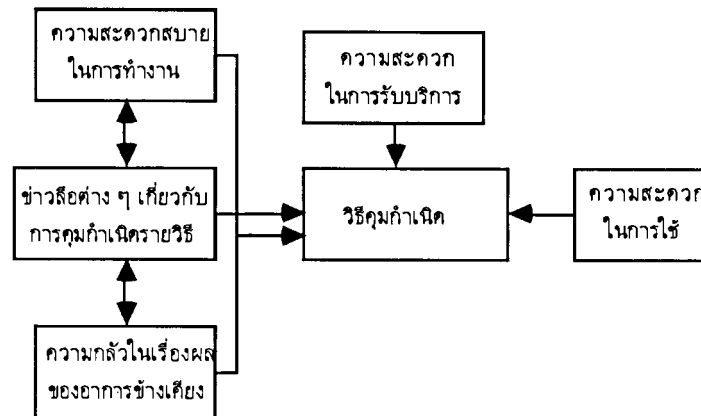
ผลการศึกษาพบว่า มีเหตุผลเนื่องมาจากขึ้นอยู่กับความสะดวกในการใช้ และความกลัวในเรื่องอาการข้างเคียงที่อาจเกิดขึ้นกับร่างกาย นอกจากนี้ก็มีเหตุผลอีกอันหนึ่งคือความสะดวกสบายในการทำงาน เพราะชาวชนบทเชื่อว่าวิธีคุมกำเนิดบางวิธีอาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงาน เก่งว่าใช้แล้วอาจจะทำงานหนักดังเดิมไม่ได้ และไม่สะดวกในการเดินขึ้นลงที่สูง ดังเช่นคำตอบที่อธิบายถึงเหตุผลต่าง ๆ ในการเลือกใช้แต่ละวิธีคุมกำเนิด เช่น

“สำหรับห่วงอนามัย ยังมีการทำน้อยมาก เพราะชาวบ้านไม่นิยม อาจจะต้องเดินขึ้นเขา-ลงห้วยอยู่ทั้งวัน เขาเกิดความระคายเคืองก็เลยไม่ใช้กัน”
 “คนที่กินยาคุมเขาว่าลืมหินบ่อย เบื่อขี้เกียจกินยา ทำหมันแล้วไม่ต้องกินยาคุม”

“เกี่ยวกับหมั้นหญิงชาวบ้านในพื้นที่ราบนิยมและยอมรับมาก คนที่นี่
ยอมรับการทำหมั้นหญิง ถ้าให้ความรู้หน่อยเดี๋ยวก็เข้าใจดี”

“หมั้นชาย เขาเชื่อว่าทำแล้วจะทำงานหนักไม่ได้ จึงให้เมียใช้ยาคุม
เพราะว่าประหยัดและง่าย”

แผนภูมิที่ 2 แสดงเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้วิธีคุมกำเนิด

ง. ประชากรบางกลุ่มกับเหตุผลของการไม่คุมกำเนิด

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ประชากรที่อาศัยในพื้นที่ราบมีความนิยมใช้การคุมกำเนิดมาก จะมีเพียงผู้ที่ต้องการบุตรเพิ่มเท่านั้นที่ไม่ใช้คุมกำเนิด สำหรับกลุ่มที่มีการใช้คุมกำเนิดในอัตราที่ต่ำ คือ ชาวเขาและผู้ที่อยู่อาศัยอยู่บนดอยบางเผ่า โดยมีเหตุผลหลายประการ เช่น กลัวว่าจะมีผลที่นับถือ ต้องการบุตรไว้ช่วยทำมาหากิน ต้องการบุตรชายไว้สืบสกุลและทำงานในไร่นา หรือต้องการบุตรสาวไว้เรียกสินสอดในราคาที่แพงเมื่อมีผู้ชายมาขอ นอกจากนี้ก็มีเหตุผลเกี่ยวกับกลัวอาการแทรกซ้อนอาการข้างเคียง ดังนี้ เป็นต้น

สำหรับกลุ่มชาวเขาที่มีการใช้คุมกำเนิดน้อย ได้แก่ เผ่าม้ง เพราะมีความเชื่อว่าถ้ามีลูกมากแล้วจะสบาย ถ้าเป็นผู้ชายได้ช่วยทำงาน ถ้าเป็นผู้หญิงก็จะได้อินสินสอดราคาแพง

สรุปและอภิปรายผล

จากการศึกษาในเชิงคุณภาพครั้งนี้ พิจารณาได้ว่าการที่จะส่งเสริมให้ประชากร โดยทั่วไปยอมรับและใช้วิธีคุมกำเนิดแต่ละวิธีนั้น สิ่งสำคัญอันหนึ่งที่จะต้องพิจารณาคือสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์และทำเลที่ตั้งของชุมชน เพราะเป็นตัวกำหนดที่สำคัญซึ่งนำไปสู่การประกอบอาชีพ ตลอดจนการดำเนินชีวิตของประชากรในสังคม ดังเช่น กรณีศึกษาของจังหวัดน่านในครั้งนี้นี้พบว่า เนื้อที่จำกัดของที่ดินทำกิน เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้ประชากรนำมาพิจารณาเป็นเหตุผลของการใช้คุมกำเนิด โดยปริทัศน์ว่าการที่เนื้อที่เพาะปลูกเป็นที่ราบน้อย เพราะส่วนใหญ่เป็นที่เนินเขา หรือที่ราบเชิงเขาและไม่สามารถที่จะบุกเบิกทำลายป่าไม้ เพื่อถากถางเป็นที่ทำกินได้เนื่องจากข้อบังคับของกฎหมาย ดังนั้น จึงเป็นสิ่งกำหนดให้มีที่ดินทำกินน้อย อันเป็นผลไปสู่ความต้องการที่จะจำกัดขนาดครอบครัว เพราะเนื้อที่ดินมีจำกัด ถ้ามีครอบครัวขนาดใหญ่หรือมีบุตรมาก ผลผลิตจะไม่เพียงพอกับการบริโภคในครัวเรือน และจะมีผลกระทบไปสู่อนาคตของบุตรในภายหลัง ประกอบกับภาวะการปัจจุบันวิถีชีวิตของชาวชนบทโดยทั่วไปในทุกวันนี้ การดำรงคงอยู่ในสังคมพึ่งตลาดมากกว่าพึ่งธรรมชาติ วิถีการของการจับจ่ายใช้สอย การซื้อขายสินค้าขึ้นอยู่กับตลาด ราคาผลผลิตจากไร่นาถูกกำหนดโดยราคาตลาด ราคาขึ้นลงไม่แน่นอนจึงเปรียบได้ราวกับว่าภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบันเป็นตัวกำหนดอันหนึ่งให้ชาวชนบทประหยัทรายจ่ายในครอบครัว โดยวิธีทางที่จะประหยัทรายจ่ายให้ได้มากที่สุดคือ การจำกัดขนาดครอบครัวโดยยึดแนวคิดว่ามีลูกมากจ่ายมาก โดยให้ทัศนะว่า ถ้าไม่คุมกำเนิดจะมีลูกมาก รายได้ไม่มากพอที่จะเลี้ยงดูบุตรได้จำนวนหลาย ๆ คนเกรงว่าจะไม่มีความสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรให้มีการศึกษา ตลอดจนให้มีอนาคตที่ดีสมหวังได้ จึงประสงค์ใช้คุมกำเนิด อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงความรู้ในด้านการวางแผนครอบครัว และการใช้วิธีคุมกำเนิดประชากรในชนบทจังหวัดน่าน จากการศึกษาที่พิจารณาได้ว่า มีความรู้เป็นอย่างดี และมีการยอมรับวิธีการคุมกำเนิดมานานหลายปี ทั้งนี้เพราะเคยมีนักสอนศาสนาคริสต์บางนิกายเข้าไปให้ความรู้ทางด้านการวางแผนครอบครัวแก่ประชากรในชนบทของจังหวัดนี้มาก่อน และในด้านเขตการปกครองของจังหวัดน่าน ก็เป็นพื้นที่ติดชายแดนของประเทศไทยกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งเป็นพื้นที่ยุทธการ

ทางทหาร และในช่วงของการพัฒนาชนบทโดยนักยุทธศาสตร์ทางทหาร เพื่อเป็นการเข้าถึงประชาชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ได้มีการแนะนำให้ประชาชนชนบทได้เข้าใจ ถึงการวางแผนครอบครัวโดยการใช้วิธีคุมกำเนิด ตลอดจนให้บริการวางแผนครอบครัว ด้วย เช่น ในพื้นที่เขตแทรกซึมของผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ เจ้าหน้าที่ทางทหาร ตำรวจ ตระเวนชายแดนก็ให้บริการแจกยาเม็ดคุมกำเนิดและทำหมันชายด้วย (โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่วยเสนารักษ์ของทหาร) ในทำนองเดียวกันในสวนกิจกรรมของฝ่ายพลเรือนของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดก็มีการจัดตั้งอาสาสมัครในชุมชนขึ้นเพื่อจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิด และให้ความรู้วิธีการวางแผนครอบครัวแก่ประชาชน พร้อมกับกำหนดให้มีสำนักงานสาธารณสุขชุมชนขึ้นในพื้นที่ที่ห่างไกลสถานีอนามัย หรือสถานบริการสาธารณสุขอื่น ๆ เป็นการนำกิจกรรมทางสาธารณสุขเข้าสู่ชุมชนไปพร้อมกับการปฏิบัติการจิตวิทยาทางทหาร นอกจากนี้ในส่วนของการพัฒนาอาชีพ กรมประชาสงเคราะห์ โดยกระทรวงมหาดไทย ซึ่งมีสำนักงานสงเคราะห์ประชาชนในชนบทตามจุดต่าง ๆ ของจังหวัดน่านก็ให้ความร่วมมือในการเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัว ตลอดจนจ่ายยาเม็ดคุมกำเนิดแก่ผู้สนใจคุมกำเนิดด้วย ดังนั้นจากข้ออภิปรายข้างต้น จึงอาจสรุปได้ว่าประชากรในชนบทของจังหวัดน่านมีความรู้ และยอมรับวิธีคุมกำเนิดมานานหลายปี ซึ่งเป็นเหตุผลอันหนึ่งสามารถนำมาประมวลอภิปรายว่า การมีความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวที่ดีมีส่วนสนับสนุนให้ชาวชนบทจังหวัดน่านตัดสินใจใช้วิธีคุมกำเนิดเมื่อต้องการจำกัดการมีบุตร ตามเหตุผลของแต่ละครอบครัว เช่น ใช้วิธีคุมกำเนิดเพื่อเว้นช่วงการมีบุตร โดยให้ทัศนะว่าเพื่อความสะดวกสบายในการทำงาน การเลี้ยงดูบุตร และการประกอบอาชีพ โดยเสนอให้ทัศนะว่าการมีบุตรติดกันมากเกินไป จะทำให้ต้องเสียเวลาในการเลี้ยงดูบุตรมาก นอกจากนี้การมีบุตรจำนวนน้อยทำให้มีความมั่นใจได้ว่า จะสามารถส่งเสียให้บุตรศึกษามีการศึกษาที่สูงขึ้นได้ด้วยความคาดหวังในอนาคตของบุตร ข้อจำกัดของที่ดินทำกินและความรู้ในด้านการวางแผนครอบครัวที่ดี มีสถานที่ให้บริการวางแผนครอบครัวอยู่ใกล้ตัว จึงทำให้ประชาชนในชนบทของจังหวัดน่านมั่นใจมากขึ้นที่จะกำหนดขนาดครอบครัว ซึ่งจากการศึกษานี้พบว่า คู่สมรสเกือบทั้งหมดตลอดจนผู้ให้ข้อมูลในระดับหมู่บ้านทุกคนมีบุตรเพียง 2 คนเท่านั้น และกล่าวให้ทัศนะว่าจำนวนบุตรเพียง 2 คน เป็นขนาดที่เหมาะสมสำหรับครอบครัวผู้มีรายได้น้อยที่อาศัยอยู่ใน

ชนบทที่มีข้อจำกัดต่าง ๆ ในด้านการประกอบอาชีพ พร้อมกับปริทัศน์ว่าเพศของบุตรไม่มีความจำเป็นที่จะต้องนำมาพิจารณาในการมีบุตรคนต่อไป โดยกล่าวว่าถ้ามีบุตรเพียง 2 คนแล้วไม่ว่าจะหญิงหรือชายทั้งหมดก็จะใช้วิธีคุมกำเนิด และเมื่อมั่นใจว่าไม่ต้องการบุตรอีกแล้วก็จะทำหมันหญิงโดยไม่นิยมทำหมันชาย เพราะยังมีความเชื่อในด้านข่าวลือของอาการข้างเคียงที่เกิดขึ้นเนื่องจากการทำหมันชาย อย่างไรก็ตามสำหรับวิธีคุมกำเนิดชนิดชั่วคราว เช่น ยาเม็ดคุมกำเนิด ยาฉีดคุมกำเนิดก็เป็นที่ยอมรับใช้โดยทั่วไปขึ้นอยู่กับการสะดวกในการใช้และการรับบริการ สำหรับห่วงอนามัยนั้นยังไม่แพร่หลาย ทั้งนี้เพราะข้อจำกัดของการให้บริการและประชาชนยังไม่นิยมเนื่องจากยังมีทัศนคติว่าจะทำให้ระคายเคืองเมื่อต้องเดินขึ้นลงที่สูงเป็นประจำเนื่องจากการทำงานในไร่นา

จากบทอภิปรายข้างต้นจะกล่าวสรุปได้ว่า การยอมรับและใช้วิธีคุมกำเนิดของประชาชนชาวชนบทจังหวัดน่านนั้นขึ้นอยู่กับการสะดวกหลายประการ ดังจะสรุปเป็นข้อ ๆ ได้ดังนี้ คือ

1. ที่ดินทำกินมีน้อยมีจำกัด
2. เพื่อความสะดวกสบายในการทำงาน การเลี้ยงดูและการประกอบอาชีพ
3. เพราะภาวะเศรษฐกิจที่เป็นตัวกำหนดให้ครอบครัวประหยัดรายจ่าย
4. ไม่ต้องการมีบุตรมากกว่า 2 คน
5. ต้องการเว้นช่วงการมีบุตร

ในการศึกษานี้ เป็นการศึกษาเฉพาะประชากรที่เป็นชาวชนบทของจังหวัดน่านโดยทั่วไป ซึ่งรวมถึงชาวชนบทที่อยู่อาศัยบนที่สูงด้วย ซึ่งภาษาทางวิชาการปกครองเรียกว่า *กลุ่มประชากรชาวเขา* และเมื่อพิจารณาถึงการยอมรับและใช้วิธีการคุมกำเนิดของประชากรกลุ่มนี้ ผลการศึกษารายงานได้ว่า ชาวเขาเผ่าถิ่นยอมรับและใช้วิธีคุมกำเนิดมาก ซึ่งมีเหตุผลของการใช้คุมกำเนิดเช่นเดียวกับชาวชนบทของจังหวัดน่านโดยทั่วไป (ดังที่อภิปรายไว้แล้วข้างต้น) อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงกลุ่มอื่น ๆ ก็พบว่ายังไม่นิยมใช้การวางแผนครอบครัว ทั้งนี้เพราะยังมีความเชื่อเกี่ยวกับข่าวลือของวิธีคุมกำเนิดชนิดต่าง ๆ และยังคงจะผิดธรรมเนียมประเพณี ผีเผ่าที่เคารพ

นับถือ ตลอดจนเหตุผลทางชาติพันธุ์วรรณา ก็มีสวนกำหนดให้ไม่ใช้วิธีคุมกำเนิดด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับเผ่าม้ง อย่างไรก็ตาม ในกลุ่มประชากรที่มีการยอมรับการคุมกำเนิดน้อยนี้ ถ้าหากโครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติส่งเสริมกิจกรรมทางด้านสาธารณสุขเข้าสู่ชุมชนที่อยู่อาศัยโดยทั่วถึงเช่น กิจกรรมทางด้านงานอนามัยแม่และเด็ก การให้ความรู้ทางด้านการวางแผนครอบครัวและวิธีคุมกำเนิดที่เข้าถึงชุมชนโดยระบบอาสาสมัคร และมีสถานที่ให้บริการที่ใกล้ชิด สร้างความเชื่อมั่น และศรัทธาในวิธีการคุมกำเนิดแก่กลุ่มประชากรเหล่านี้ได้ เชื่อว่าจะช่วยให้อัตราคุมกำเนิดของกลุ่มที่ไม่ยอมรับการวางแผนครอบครัวสูงขึ้น

จากบทอภิปรายผลและข้อสรุปผลการศึกษา เรื่องเหตุผลที่ชาวชนบทจังหวัดน่านใช้การคุมกำเนิดผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในทางนโยบายว่า ในด้านกิจกรรมและการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการให้ความรู้ในการวางแผนครอบครัว ควรที่จะดำเนินการต่อไป แม้ว่าประชาชนจะตระหนักดีในด้านการคุมกำเนิด และควรส่งเสริมกิจกรรมการให้ความรู้เกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวในกลุ่มชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ที่มีอัตราการใช้คุมกำเนิดต่ำ ตลอดจนส่งเสริมระบบการมีอาสาสมัครในชุมชนชาวเขามากขึ้น จะเป็นแกนนำให้ประชากรชาวเขาใช้การคุมกำเนิดมากยิ่งขึ้นต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

รายงานวิจัยนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ประสาทกุล ผู้อำนวยการฯ และ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิชาติ จำรัสฤทธิรงค์ รองผู้อำนวยการ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่ให้ความอนุเคราะห์ ในการนำข้อมูลของโครงการวิจัย เรื่อง The Impact and Efficiency of the Family Planning Program in Thailand : Phase II ในส่วนของการศึกษาประเด็นเรื่อง In-depth Study of the Factors Affecting the Efficiency of Thailand's Family Planning Program มาทำการศึกษา และขอแนะนำตลอดจนการเสนอแนวทางสำหรับการอภิปรายผลจากท่านทั้งสอง ช่วยให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น จึงขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เอกสารอ้างอิง

- เทียนฉาย กีระนันท์. 2526. *เศรษฐศาสตร์ประชากร*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิมลพรรณ อิศรภักดี. 2526. *การศึกษาปฏิกริยาร่วมระหว่างการพัฒนาครอบครัวและการพัฒนาที่มีต่อภาวะเจริญพันธุ์ในระดับจังหวัด ปี พ.ศ. 2518*. วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ
- ศุภวัฒน์ พลายน้อย. 2530. *อิทธิพลของปัจจัยระดับบุคคลและปัจจัยด้านสังคมสิ่งแวดล้อม ที่มีต่อการยอมรับการคุมกำเนิดในจังหวัดที่มีอัตราต่อการคุมกำเนิดต่ำ : กรณีศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพฯ
- อภิชาติ จำรัสฤทธิ์วงศ์ และ พิมลพรรณ อิศรภักดี. 2526. *การเปลี่ยนแปลงประชากร .เอกสารประกอบการบรรยายประชุมเชิงปฏิบัติการประชากรศึกษา ในระดับมัธยมศึกษา และอุดมศึกษาในจังหวัดภาคใต้ . ภาควิชาสวัสดิศึกษา คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ , 26-27 สิงหาคม*
- อภิชาติ จำรัสฤทธิ์วงศ์ และ พิรสิทธิ์ คำนวนคิดป๋. 2525. *การวิเคราะห์การกระจายและการเข้าถึงบริการการวางแผนครอบครัวในประเทศไทย. . เอกสารทางวิชาการหมายเลข 63*. กรุงเทพฯ :สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล
- Freedman, R. 1965. Statement by the Moderator. *Proceeding of the World Population Conferences* (1)1, Summary Report.
- Karsada, J. D. 1971. Economic Structure and Fertility : A Comparative Analysis. *Demography* 8(3): 307-318.
- Knodel, J., N. Debavalya, and P. Kamnuansilpa. 1980. Thailand's Continuing Reproductive Revolution. *International Family Planning Perspectives* 6(3).
- Kocher, J. E. 1978. Rural Development, Income Distribution and Fertility Decline. *The Population Council*. Reprinted with minor correction.